

Praca autora nie jest łatwa do recenzowania. Opiera się ona bowiem na olbrzymiej ilości faktów, a z faktami się nie dyskutuje, chyba że ktoś podążyłby śladami autora, wtedy mógłby z nimi podjąć polemikę. Przy czym często równorzędny charakter w stosunku do tego, o czym pisze autor w tekście głównym, mają także informacje zawarte w przypisach. Autor oparł swoją pracę na bogatym materiale źródłowym o charakterze archiwalnym, nawiązując chlubnie do tradycji krakowskiej szkoły historycznej (praca nieprzypadkowo nawiązuje do procesu w miastach Małopolski) oraz „praszczurów” polskiej nauki historii prawa z okresu międzywojennego.

Szkoda, że autor nie zaopatrzył recenzowanej pracy w indeks osobowy i nazw miejscowych, które pozwoliłyby czytelnikowi śledzenie losów bohaterów swej pracy. Warto natomiast zwrócić uwagę na bardzo staranną szatę edytorską recenzowanej pracy, łącznie z zakładką do niej.

Pomimo powyższych uwag krytycznych z uznaniem należy przywitać pracę M. Mikołajczyka. Jest to, wprawdzie zawężona terytorialnie i chronologicznie, pierwsza w polskiej literaturze historycznoprawnej praca tak szeroko ujmująca dzieje procesu kryminalnego w miastach polskich. Autor przedstawił szerokie studium analityczne, obejmujące praktykę sądów miast małopolskich oraz różnorodność form instytucji, które składały się na proces kryminalny w nich obowiązujący. Należy mieć tylko nadzieję, że po tej całej serii prac o charakterze analitycznym autor zdecyduje się na pracę o charakterze syntezującym, dotyczącą omawianej problematyki. Nikt bowiem, jak autor recenzowanej pracy, nie jest do tego bardziej predysponowany. Praca jego daje dobry początek kolejnym tego typu pracom poświęconym dziejom poszczególnych gałęzi prawa, co przy obecnym rozczłonkowaniu prawa na wiele dyscyplin, czyni aktualnym pokazanie genezy ich powstania i ewolucji. Prac o takim charakterze, ujmujących dzieje prawa nie „ogólnie”, nawiązując do terminologii stosowanej w kodeksach karnych, lecz „szczególnie”, w polskiej literaturze historycznoprawnej brakuje, zaś dotychczasowe próby w odniesieniu do prawa karnego, podjęte chociażby w pracy Bogusława Sygita *Historia prawa kryminalnego* (Toruń 2007), należy uznać za nieudane.

JÓZEF KOREDCZUK (Wrocław)

Diana Konieczna, *Ustrój i funkcjonowanie sejmiku brzeskolitewskiego w latach 1565-1763*, Warszawa 2013, ss. 198.

Praca Diany Koniecznej jest dopiero trzecią, po publikacjach Andrzeja Zakrzewskiego i Robertasa Jurgaitisa, monografią sejmiku litewskiego¹. Chociażby z tego powodu zasługuje na uwagę.

Konstrukcja pracy oparta została na schemacie zaczerpniętym z monografii Andrzeja Zakrzewskiego. W rozdziale I autorka przedstawiła zagadnienia wspólne dla

---

¹ A. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI-XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000; R. Jurgaitis, *Vilniaus simelio veikla 1717-1795m.*, Kaunas 2007.

różnych typów sejmików, w tym miejsce i czas obrad, prawo do udziału w sejmikach, frekwencję, sposoby podejmowania decyzji, pozycję i rolę marszałka sejmiku, a także akta sejmikowe. Kolejne rozdziały poświęciła omówieniu poszczególnych typów sejmików, przy czym należy zauważyć, że D. Konieczna jest zwolenniczką tezy Adama Lityńskiego, iż sejmik stanowił jedną instytucję, ale w zależności od celu zgromadzenia przyjmował różne nazwy. Tradycyjną typologię autorka zachowała, jak sama pisze, w celu jasności wykładu. W związku z tym w rozdziale drugim omówiła sejmik przedsejmowy, w trzecim natomiast – relacyjny. W rozdziale tym, oprócz relacji posłów, autorka przedstawiła także rolę tego sejmiku w odniesieniu do kwestii skarbowych, takich jak wybór poborców i lustratorów czy sądów skarbowych. Przedmiotem kolejnego rozdziału są sejmiki okresu bezkrólewia, to znaczy sejmik kapturowy i sejmik przedelekcyjny. W rozdziale VI D. Konieczna omówiła sejmik deputacki. Sejmik gospodarski jest przedmiotem kolejnego, siódmego, rozdziału. Rozważania na ten temat autorka podzieliła na dwie części, dla których cezurą jest rok 1717, kiedy obradował Sejm Niemy. Ostatni rozdział poświęcony został różnego rodzaju zjazdom towarzyszącym popisom, pospolitemu ruszeniu i konfederacjom. Istotną rolę w pracy D. Koniecznej pełni aneks, który przedstawia listę posłów i deputatów wybranych na sejmiku brzesko-litewskim w latach 1569-1763.

Nie budzą większych zastrzeżeń ramy chronologiczne pracy. Datę początkową stanowi rok 1565, w którym zapoczątkowany został sejmik brzeskolitewski. Swoje rozważania autorka natomiast zamyka na końcu panowania Augusta III. Uzasadnieniem przyjęcia tej drugiej cezury jest, według autorki to, że „konstytucje trzech sejmów 1764 roku zapoczątkowały reformy, które zmieniły ustrój i funkcjonowanie sejmików” (s. 11). To wyjaśnienie nie jest przekonujące. Zmiany, jakie zostały zapoczątkowane w 1764 r., miały rzeczywiście duże znaczenie dla funkcjonowania sejmików (choćby wprowadzenie zasady głosowania większością). Jednakże nie były, w moim przekonaniu, na tyle istotne, aby w wystarczającym stopniu uzasadniały zamknięcie opisu dziejów sejmiku brzeskolitewskiego na tej dacie. Sejmik ten przechodził przecież ewolucję, w której można wskazać także inne ważne momenty, w których dochodziło do zmian w jego funkcjonowaniu (np. reformy Sejmu Niemego). Warto zauważyć, że poprzednik D. Koniecznej, A. Zakrzewski, objął swoimi badaniami także czasy stanisławowskie. Jednakże autorka miała prawo zakończyć swoją analizę na roku 1763, wskazując chociażby na specyfikę czasów panowania Stanisława Augusta, tak z punktu widzenia politycznego, jak i ustrojowego. Zastrzeżenia budzi tytuł pracy, albowiem nie jest ona ograniczona jedynie do analizy „ustroju i funkcjonowania” sejmiku, ale także obejmuje jego kompetencje.

Praca została oparta przede wszystkim na archiwaliach. Żaden z sejmików litewskich, w tym brzeskolitewski, nie doczekał się bowiem do tej pory naukowej edycji źródeł. Autorka wobec tego przeprowadziła wzbudzającą uznanie kwerendę w archiwach białoruskich litewskich, rosyjskich i polskich. Plonem tych poszukiwań stała się solidna baza źródłowa dla omawianej monografii. Uznanie budzi także dobór wykorzystanej literatury, w tym przede wszystkim najnowszych opracowań litewskich i białoruskich. W swojej pracy D. Konieczna dokonała wielu istotnych ustaleń i postawiła szereg interesujących tez, które będą mieć istotne znaczenie w badaniach nad sejmikami litewskimi. Wśród nich warto zwrócić uwagę chociażby na określenie

miejsca obrad sejmiku brzeskolitewskiego. Według ustaleń D. Koniecznej zgromadzenie to zbierało się zwykle na miejscowym zamku. Co ciekawe, szlachta podejmowała próby zbudowania specjalnego budynku przeznaczonego na potrzeby sejmiku. Dopiero po wojnach z lat 1654-1667 obradowano zwykle w kościołach. Badania autorki potwierdziły tezę Andrzeja Rachuby (*Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569-1763*, Warszawa 2002), o odbywaniu posiedzeń sejmików litewskich w miejscowych zamkach do połowy XVII w. Nie udało się Autorce, podobnie jak i innym badaczom sejmików, ustalić frekwencji uczestników obrad. Wynika to oczywiście z milczenia źródeł pozostałych po tych zgromadzeniach. Autorka mogła więc przedstawić dane dotyczące obecności szlachty jedynie na kilku sejmikach. Mimo to udało się D. Koniecznej potwierdzić, że frekwencja na sejmikach w XVIII w. była większa niż w XVI i XVII w. Innym ważnym ustaleniem D. Koniecznej jest stwierdzenie, że w powiecie brzeskim nie tworzą długich łańcuchów limit, co było charakterystyczne dla sejmików koronnych. Uznaniem budzi też próba podważenia poglądu o nieznajomości prawa przez większość deputatów do Trybunału Głównego w pierwszej połowie XVIII w. Przeciwwstawiając się temu twierdzeniu D. Konieczna wskazuje, że często deputatami zostawali funkcjonariusze sądów grodzkich i ziemskich, a więc niewątpliwie ludzie biegli w praktyce prawniczej. Autorka podaje też bardzo ciekawy przykład Hieronima Ciechanowicza, który 11 razy zasiadał w Trybunale. Dowodzi to, że roczna kadencja sędziów trybunalskich niekoniecznie musiała być przeszkodą w nabywaniu przez nich praktyki. Interesujące są uwagi dotyczące odrębnych sejmików posejmowych, które według Andrzeja Rachuby miały funkcjonować obok sejmików relacyjnych. D. Konieczna stwierdza, że „akta sejmiku brzeskiego nie pozwoliły na wyodrębnienie sejmiku posejmowego”.

Nie ze wszystkim ustaleniami autorki można się zgodzić, a niektóre budzą wątpliwości co do poprawności dokonanej analizy. Tak na przykład na s. 47 D. Konieczna stwierdza, że „analogiczną [tzn. jednomyślnie – przyp. M. K.] zasadę głosowania stosowano, obierając marszałka sejmiku”. Potwierdzeniem tej tezy są relacje z 3 sejmików, na których marszałków wybrano jednomyślnie. Pomijając kwestię, że relacje z 3 sejmików na 145, które odbyły się w badanym przez autorkę okresie, nie mogą stanowić wystarczającej podstawy dla wyciągania tak daleko idących wniosków, należy zwrócić uwagę na to, że niosą one jedynie informację, iż na tych sejmikach marszałków wybrano jednomyślnie. Nie stanowią natomiast potwierdzenia tezy o obowiązywaniu w tej mierze zasady prawnej lub istniejącego w tym względzie zwyczaju. W szczególności wskazany przez autorkę Karol Stanisław Radziwiłł, stwierdzając w swoim pamiętniku, że został wybrany *unanimes voce*, nie pisał o metodzie głosowania, a jedynie o tym, że wybrano go na konkretnym sejmiku jednomyślnie. Do drobnych pomyłek zaliczyć należy brak konsekwencji w zapisie nazwiska Ambrożego Kazimierza Siechnowickiego Kościuszki (s. 52, 72 i 139). Autorka słusznie zauważyła, że także na Litwie obowiązywało, wprowadzone na podstawie konstytucji z 1616 r., ograniczenie, w myśl którego nie można było łączyć funkcji posła i deputata do Trybunału. Jednakże drugi z wymienionych przypadków dla udowodnienia tej tezy nie stanowi jej potwierdzenia, ponieważ, wbrew twierdzeniom autorki, Marcjana Aleksandra Ogińskiego nie rugowano na sejmie w 1668 r. Być może przyczy-

ną było to, że funkcję deputata pełnił w roku 1667². Pewnym niedociągnięciem pracy jest całkowite pominięcie w niej drugiego sejmiku, który odbywał się w województwie brzeskolitewskim, czyli sejmiku pińskiego. Ukazanie wzajemnych relacji pomiędzy obu tymi instytucjami wzbogaciłoby obraz nakreślony przez autorkę. Szczególnie istotne byłoby wskazanie na ewentualną współpracę pomiędzy sejmikami województwa brzeskolitewskiego. Nietrafne i niezrozumiałe jest twierdzenie, jakoby „prawo litewskie, funkcjonujące już od 1566 roku, wpłynęło w Koronie na utrwalenie zasady wysyłania dwóch posłów na sejm” (s. 79). Nie wiadomo bowiem, do jakiego okresu i do jakich sejmików ono się odnosi. Być może autorka ma na myśli przyjętą w niektórych województwach zasadę wyboru po dwóch posłów z każdego powiatu, ale przecież aż do Sejmu Czteroletniego sejmiki w Koronie wybierały i wysyłały na sejm różną liczbę posłów.

Mimo drobnych niedociągnięć monografia D. Koniecznej zasługuje z pewnością na pozytywną ocenę. Stanowi ważny przyczynek do badań nad funkcjonowaniem sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego. Należy mieć nadzieję, że wkrótce dołączymy się kolejnych prac poświęconych sejmikom litewskim. Ważnym zadaniem badaczy zajmujących się tą problematyką jest też edycja źródeł obrazujących organizację i funkcjonowanie sejmików na Litwie.

MAREK KRZYMKOWSKI (Poznań)

Ewa M. Ziółtek, *Między tronem i ołtarzem. Kościół i państwo w Księstwie Warszawskim*, Lublin [2012], ss. 800 + 4 nlb.

Recenzowana praca jest drugą monografią poświęconą stosunkom państwa i Kościoła katolickiego w czasach Księstwa Warszawskiego. Autorem pierwszej, bardzo dobrze ocenianej książki na ten temat, był przedwcześnie zmarły ks. Tadeusz Wałachowicz¹. Tą samą problematyką zajął się też, w niepublikowanej rozprawie doktorskiej, Przemysław Góralczyk².

Książka Ewy M. Ziółtek jest niezwykle obszerna, bo liczy ponad 800 stron. Została podzielona na 6 rozdziałów, przy czym należy stwierdzić, że struktura pracy nie jest całkowicie poprawna. Poza tym tytuły rozdziałów i podrozdziałów często nie odpowiadają ich zawartości lub są sformułowane w taki sposób, że trudno odgadnąć, jaka treść za nimi się kryje. W rozdziale pierwszym autorka omówiła sytuację Kościoła katolickiego na ziemiach polskich zajętych przez Prusy i Austrię po III rozbiorze oraz w okresie władzy Komisji Rządzącej. Nie wiadomo dlaczego cały ten rozdział został zatytułowany przez autorkę „Powstanie Księstwa Warszawskie-

---

² S. Ochmann-Staniszevska, Z. Staniszevski, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo-doktryna-praktyka*, t. I, Wrocław 2000, s. 537.

¹ T. Wałachowicz, *Kościół katolicki w prawodawstwie Księstwa Warszawskiego*, Lublin 1984.

² Wnioski z tej rozprawy zostały przedstawione przez P. Góralczyka w artykule *Państwo a Kościół katolicki w Księstwie Warszawskim w latach 1807-1815*, [w:] *Księstwo Warszawskie w historii i tradycji napoleońskiej (1807-2007)*, red. K. Bucholc-Srogosz, M. Trąbski, Częstochowa 2008, s. 213-229.